

Nation, infrastruktur, kulturarv

- om digitaliseringen af DR's radioarkiver

Erik Granly Jensen

I DR's radioarkiv i Ørestaden ligger mere end 80 års radiohistorie stort set ufortalt hen. Indtil for ganske nylig har arkiverne været utilgængelige for den bredere danske offentlighed, og selvom *Dansk Mediehistorie*, der udkom i 1995-2003, udførligt beskriver Statsradiofoniens historie fra de første udsendelser i 1920'erne og frem til den digitale formidling, som mediehuset DR står over for i dag, er der i dette værk først og fremmest tale om en mediesociologisk og institutionel historie. En kortlægning af dansk radios indholdsside, f.eks. dens kunst- og kulturhistorie, findes således ikke, akkurat som historien om B&U, om den danske kulturformidling eller om de eksperimenterende programenheder under radiodrama – for blot at nævne tre – endnu mangler at blive fortalt. Men måske vil dette snart se helt anderledes ud. Som følge af en øremærket bevilling i medieaftalen for 2007-2010 har DR påbegyndt digitaliseringen af det historiske materiale, og i efteråret 2009 bevilgede Forsknings- og Innovationsstyrelsen et to-cifret millionbeløb til en række danske universiteter, samlet i konsortiet LARM. Konsortiet skal i de kommende år skabe en såkaldt forskningsinfrastruktur med henblik på kulturhistorisk forskning i denne omfattende og stort set ubeskrevne del af den danske kulturarv.¹

DR's kulturhistorie er naturligvis del af institutionshistorien og af den politiske historie, men den er i lige så høj grad en teknologihistorie. Aktuelt er dette synligt i forhold til den digitale formidling af det radiofoniske materiale – som podcast f.eks. – men reelt gør det sig gældende for enhver epoke i DR's historie; og en fremstilling af radioens kulturhistorie må nødvendigvis søge at inkorporere dette teknologiske aspekt.

Kontrollen af det offentlige rum

Da den danske statsminister Hans Hedtoft i forordet til jubilæumsudgivelsen *Statsradiofonien 1925-1950* så tilbage på de første 25 år med en statsligt drevet dansk radiofoni, skete det med henvisning til trafikminister Johannes Friis Skotte, der i 1925 "bragte orden i de da ret forvirrende tilstande i

dansk radiofoni” (Christiansen 1950: 7). Disse ‘forvirrende tilstande’ refererer til årene umiddelbart efter 1. Verdenskrig, hvor radiomediet fra udelukkende at have været en del af det militære varslings- og kommunikationssystem blev til et egentligt, folkeligt massemedium. Der var på dette tidspunkt ingen koordineret kontrol med brugen af frekvensområderne, og tyske, engelske og italienske signaler blandede sig med hinanden og kunne forholdsvis uproblematisk opfanges i Danmark. Radio-interesserede borgere importerede eller byggede egne modtagere, og de to danske radioklubber, der opstod som en konsekvens af disse nye muligheder, lejede sig ind på de militære teleanlæg i Ryvangen, Odense, Hjørring og Viborg og begyndte i 1923 at producere egne udsendelser. Historien om, hvordan den danske stat blev opmærksom på hvilke enorme kræfter, der slumrede i det nye massemedium, og om statens overtagelse af al radiokommunikation – konkret udmøntet i loven om radiospredning fra 1924 – er et klassisk eksempel på statslig magtanvendelse og samme stats behov for at kontrollere det offentlige rum.

Også internationalt blev der gjort tiltag mod større kontrol af radiospredning. Således blev International Broadcasting Union etableret i 1925 ved en konference i Genève. IBU’s vigtigste opgave var at sikre de bedste tekniske sendeforhold i de enkelte lande, og det skete gennem fordeling af mellem- og langbølger mellem de enkelte nationalstater og regulering af signalstyrken og dermed signalets rækkevidde. Dette betød f.eks., at de tildelte svenske og tyske mellem- og langbølge-signaler ideelt set ikke nåede ind over de danske landegrænser, og at den danske stat på lignende vis søgte ikke at forstyrre nabolandene (Gressmann 2000: 9)

Denne bestræbelse på at konstruere et radiofonisk rum via henholdsvis national lovgivning og international regulering, et rum, der så at sige skulle dublere det danske territorium, var måske nok i udgangspunktet tænkt som en teknisk forbedring uden en politisk agenda. Men det er helt evident, at disse tiltag rummede umådeligt effektive redskaber med henblik på ‘*nation building*’ og sikring af indenrigspolitisk stabilitet. Udviklingen i lyttertallene i Statsradiofoniens første år taler deres eget tydelige sprog om hvilke kræfter, der her var på færde. I 1926 var der 28.000 registrerede licensbetalere i Danmark, i 1929 var tallet 250.000, og i 1939 var man nået op på 715.000 (Agger 1985: 349). Det er oplagt, at etableringen af en statslig radiofoni i 1920’ernes Europa og ikke mindst den teknologi, der gjorde dette muligt, er uløseligt forbundet med den moderne nationalstats udvikling og konsolidering. Akkurat som det er oplagt, at reguleringen og konstruktionen af det sfæriske rum over Europa forsynede de enkelte nationalstater med umådeligt effektive styringsmekanismer.

Allerede i 1930 forudså den tyske kulturteoretiker Walter Benjamin, hvad denne alliance mellem politik og teknologi kunne føre til, da han i artiklen "Situation im Rundfunk" ("Radioens situation") under henvisning til opstillingen af de gigantiske sendemaster, der skulle garantere det sfæriske rum over de tyske delstater, afviste, at bedre sendekvalitet skulle ligge til grund for de store anlægsarbejder. Benjamin skriver: "Den sande grund til opstillingen af disse sendemaster er en anden; den er politisk. Man ønsker at have langtrækkende propagandainstrumenter i tilfælde af krig" (Benjamin 1977: 1505) [min oversættelse, EGJ]. At Benjamin få år senere skulle få ret i denne forudelse, er ikke det vigtigste i denne sammenhæng. Det vigtigste er at understrege bindingen mellem teknologi og politik i de moderne massemediers spirende år og bindingen mellem nationalstatsprojektet og den infrastrukturelle udvikling. Forløberen for denne udvikling beskriver den engelske kulturhistoriker Benedict Anderson i *Imagined Communities* (1991), når han henviser til opfindelsen af trykkepressen, altså en mere primitiv massemedieteknologi, og oversættelsen af biblen fra latin til de enkelte nationalsprog som afgørende faktor for nationalstatens fremkomst og udvikling i det 18. og 19. århundrede (Anderson 1991). Den tyske kulturhistoriker Wolfgang Schivelbusch supplerer denne analyse, når han i *Geschichte der Eisenbahnreise* (1979) fremhæver jernbanens fremkomst i det 19. århundrede dels som industrialiseringen af tid og rum og dels som garant for nationalstatens udvikling og konsolidering (Schivelbusch 1979).

Broen som kommunikationsform

Når Schivelbusch' jernbaneanalyse er af særlig interesse i nærværende sammenhæng, er det fordi den danske statsradiofoni fra begyndelsen i 1925 hørte under Trafikministeriet og Ministeriet for offentlige arbejder, hvilket understreger, at radioen indgik som en naturlig del af den danske infrastruktur. Det var først med etableringen af Kulturministeriet i 1961, at Statsradiofonien officielt blev et kulturelt anliggende, selvom den paradoksalt nok altid først og fremmest havde været en musikradio personificeret i Statsradiofoniens første driftsleder, kammersangeren Emil Holm. Det er dog netop denne oprindelige forankring i Trafikministeriet og i Ministeriet for offentlige anliggender, der åbner for et særligt blik på arkivet.

For parallelt med den folkeoplysning, som radioen formidlede til en stadig større del af den danske befolkning i løbet af 1930'erne, blev der i samme periode udført en række vitale infrastrukturelle anlægsarbejder, der på lignende vis formåede at knytte de enkelte landsdele tættere sammen: bygningen af Lillebæltsbroen i 1935, af Storstrømsbroen i 1937, af Oddesundbroen ligeledes i 1937 og endelig af Vildsøundbroen i 1939.

Når en parallel udvikling af radiospredning og de store anlægsarbejder i 1930'erne som Lillebæltsbroen og Storstrømsbroen har radiohistorisk interesse, er det dog ikke alene på grund af det ministerielle sammenfald. Snarere er det fordi disse broåbninger samt de mere end 20 øvrige broåbninger fra 1930erne og frem til indvielsen af Øresundsbroen i 2000 alle er dokumenteret i DR's arkiv. I radioens tidligste år var det kun ganske få udsendelser, der blev bevaret til eftertiden. Vigtige statslige begivenheder som broåbninger blev dog bevaret, og alene fordi disse broåbninger findes gennem hele DR's historie, udgør de et unikt forskningsmateriale.

Disse tilbagevendende, statsligt iscenesatte begivenheder, hvor interview, taler, reportage og kunst- og kulturindslag veksler mellem hinanden, trækker således en linje fra den tidligste radiohistorie og frem til i dag, og de er unikke vidnesbyrd om de forandringer, som det danske samfund har gennemgået i denne periode. Det er forandringer, der sætter sig igennem i forhold til talemåder, i forhold til brugen af det offentlige rum, i forhold til måder at dramatisere statslige begivenheder på for blot at nævne tre aspekter.

Et eksempel på denne dramatisering kunne være Statsradiofoniens produktion fra åbningen af Lillebæltsbroen i 1935. Det er Jens Frederik Lawaetz, der står på taget af den såkaldte radiovogn og speaker, mens bilkortegen er på vej over broen:

”Så nu lyder signalet. Lyntoget kører frem og om et øjeblik bilerne [motorlarm, biler, der sætter i gang, *clean sound*]. Vi kører. Også radiobilen, der kører som tredje vogn i kortegen, har sat sig i gang. Det er en smule vanskeligt at holde balancen heroppe på taget. Nu er der kun 3-4 meter, nej, der er længere ... 25-30 meter. Der mangler nu kun 20 meter, 15 meter og 5 meter ... Og nu ramte lyntoget den røde og hvide snor. Så nu sprængtes snoren. Lillebæltsbroen er taget i brug. Sirenerne lyder. Der vinkes op til os. [sirener, *clean sound*]”. (Lawaetz 1935: 11:12-12:30)

Udover at sådanne reportager åbner et tværsnit i DR's arkiv med broåbningen som case, er det kendetegnende for disse optagelser, at de skiftende regenter og ministre alle taler om broen som kommunikationsform, og om hvordan broen vil styrke de nationale bånd. Det unikke historiske materiale med mere end 20 lignende begivenheder giver med andre ord en enestående mulighed for at analysere forandringerne i national selvforståelse, forestillingerne om kommunikationens rolle, mediesprogets udvikling, og som nævnt ændringerne i måden at dramatisere statslige begivenheder på osv.

For kort at eksemplificere, hvordan det øvrige bromateriale tager sig ud, og hvilke spørgsmål det rejser, kan åbningen af Storebæltsbroen i 1998 tjene som eksempel. Her bliver det f.eks. synligt, at kunst- og kulturindslag i stadig højere grad præger begivenheden. Hvor kulturindslagene ved Lillebæltsbroens åbning var begrænset til digtoplæsning ved Hans Hartvig Seedorf Pedersen og symfoniorkestre, markeres åbningen af Storebæltsbroen med en flere timers veritabel folkefest med popmusik, satire og vox pop. Mest spektakulær er dog komponisten Bo Holtens Brokantate, der bedst lader sig beskrive som et gigantisk højteknologisk kunstværk, der ud over symfoniorkestre benyttede sig af tudende storebæltsfærger og F16-fly, der bidrog med formationer i luften og gennembrud af lydturen til ære for publikum på pladsen og den direkte transmission i radioen. Med broen, der i sig selv fremstår som en højteknologisk kommunikationsform, som eksempel er det med andre ord – og perspektivet kan i sagens natur kun skitseres her – muligt at indfange en række af de helt afgørende temaer, som DR's kulturhistorie rummer: overvejelser om den medieteknologiske udvikling i det 20. og 21. århundrede, om *public service* som begreb, mediedemokrati, national selvforståelse, hverdagsliv og ikke mindst om, hvordan kulturen til stadighed transformerer sig i mødet med disse aspekter.

Arkivet og nationalstaten

Det kultur- og teknologihistoriske perspektiv, som jeg har skitseret ovenfor, rummer en tredje infrastruktur, som hidtil alene har været en implicit del af fremstillingen, men som ikke desto mindre er en selvstændig og helt afgørende struktur. Det er naturligvis arkivet, det kulturhistoriske arkiv, der rummer DR's radiofoniske materiale, og det store og endnu mere uregerlige arkiv, der blot omtales som kulturarven. Det er dette store arkiv, der står foran en gigantisk transformation, når det nationale digitaliseringsprojekt tager fart de kommende år; og det er i forhold til dette arkiv, at det nationale identitetsprojekt er til forhandling i disse år med åbenlyse kulturpolitiske problemstillinger. Bindingen mellem det teknologiske (her digitale) og det politiske niveau er også helt afgørende i forhold til denne infrastruktur. Det er således ikke ligegyldigt, hvordan arkivet opbygges i sin digitale form. Og spørgsmål trænger sig på som: Hvilke dele skal digitaliseres? Hvem skal bestemme dette? Og er kulturarven overhovedet et nationalt arkiv? Disse spørgsmål kommer implicit til udtryk i den endelige rapport fra Kulturministeriets digitaliseringsudvalg: *Digitalisering af kulturarven* (2009), hvor en række forslag om, hvor stor en del af kulturarven, der skal digitaliseres, bliver fremlagt. Konklusionen i rapporten er en opfordring til at digitalisere så meget som muligt, men argumentet herfor og ordvalget er også interessant:

“Der kan være risiko for, at dansk kulturarv i både synlighed og brug bliver marginaliseret i forhold til engelsksproget (og anden fremmedsproget) kulturarv på nettet, også for danske brugere, med negative konsekvenser for dansk sprog og identitet, dansk kulturproduktion og innovation og dansk forskning inden for samfundsvidenskabelige, humanistiske og æstetiske fag.” (*Digitalisering af kulturarven*. 2009: 15)

Det er oplagt, at udvalget her taler ind i en meget konkret politisk sammenhæng, hvor bekymringen for det særligt danske er omdrejningspunktet. Akkurat som det er oplagt alene med dette korte citat, at bindingen mellem teknologi, politik og infrastruktur fortsat udgør grundstenen i nationalstatsprojektet. Det er blandt andet denne binding, som den kulturhistoriske og den kulturpolitiske forskning må spørge kritisk til, når den auditive kulturarv bliver tilgængelig i de kommende år.

Litteratur:

Agger, Gundhild m.fl. (red.). 1985. “Danmarks Radio – København – Kalundborg”, in *Dansk Litteraturhistorie bd. 7*, København: Gyldendal.

Anderson, Benedict. 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, London: Verso 1991.

Benjamin, Walter. 1991. “Situation im Rundfunk”, in *Gesammelte Schriften II.2*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag: 1505.

Christiansen, Ernst m.fl. (red.). 1950. *Statsradiofonien 1925-1950*, København: Gyldendal.

Digitalisering af kulturarven. Endelig rapport fra digitaliseringsudvalget. 2009. Kulturministeriet, København.

Gressmann, Rudolf. 2000. “Some Historical Aspects of Broadcasting Technology”, in *EBU Technical Review*: 1-18.

Schivelbusch, Wolfgang. 1979. *Geschichte der Eisenbahnreise: Zur Industrialisierung von Raum und Zeit im 19. Jahrhundert*, Berlin: Ullstein.

Diskografi:

Lawaetz, Jens Frederik (prod.). 1935. “Åbningen af Lillebæltsbroen”. [udsendelsesdato: 14. Maj 1935]. Arkivnr. 897, spolebånd [oprindeligt indgraveret på voksplade]

ⁱ For oplysninger om LARM-projektet, se www.larm.hum.ku.dk.